

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА РОДИН, ЯКІ ВИХОВУЮТЬ ДІТЕЙ ІЗ ПРОБЛЕМАМИ В РОЗВИТКУ

У статті окреслено шляхи надання психолого-педагогічної підтримки дитині з особливостями психофізичного розвитку, її родині щодо зміцнення віри у власні сили, можливості успішної адаптації і інтеграції в соціумі, зокрема в освітньому середовищі.

Народження дитини – значна подія в житті подружжя, що суттєво змінює стосунки в сім'ї. Подружжя приступає до виконання нових соціальних ролей – матері й батька. Входження в нову соціальну роль завжди буває важким і вимагає певної підготовки. Велике значення має як бажаність або небажаність дитини, так і бажання одного з батьків мати дитину певної статі. Усе це надалі може відбитися на вихованні малюка. Одна з найголовніших функцій сім'ї – створення умов для розвитку особистості всіх своїх членів. У сім'ї люди піклуються один про одного. Проте деяким сім'ям доводиться стикатися з особливими проблемами – якщо дитина має відхилення в розвитку через різні причини.

В. Сухомлинський вважав, що не можна вимагати від дитини неможливого – до певного рівня і певного кола знань різні діти йдуть по-різному [4].

Гуманне, турботливе й милосердне ставлення до дітей із особливими потребами, які не мають змоги вести повноцінне життя є важливим показником розвитку суспільства. Прийнявши Декларацію про політику, принципи і практичну діяльність у сфері освіти осіб із особливими потребами (Саламанка, Іспанія, 1994, ЮНЕСКО, 1994 ED-99(WS)5), усі країни світу поставили перед проблемою вдосконалення системи навчання, виховання та соціальної адаптації дітей із порушенням психофізичного розвитку, бо саме їх, аби уникнути словесної дискримінації, стали називати такими, що мають особливі освітні потреби. Дітей з особливостями психофізичного розвитку залучають до навчання в загальноосвітніх закладах як компенсуючого, так і загального типу. Відтак виникла необхідність сформувати вміння працювати з такими школярами та їхніми родинками в багатьох педагогічних працівників.

Слід зазначити, що проблемою надання педагогічної підтримки родинам займаються як зарубіжні, так і вітчизняні науковці та педагогічні працівники: Е. Р. Даніелс, К. Стаффорд, К. Фікер Терріл, Т. Марчук, Н. Дятленко, В. Кобильченко, Н. Кот, Ю. Онишко, Т. Гурлева, М. Барна, Л. Гриза, В. Калошин, Н. Козинчук, Л. Масунова та інші.

Мета статті – окреслення шляхів надання психолого-педагогічної підтримки дитині з особливостями психофізичного роз-

ПСИХОЛОГІЯ

її родині щодо зміцнення віри у власні сили, можливості успішної адаптації і інтеграції в соціумі, зокрема в освітньому середовищі.

Роботу із сім'ями треба починати відразу після зарахування дитини до освітнього закладу. Надзвичайно важливо, щоб педагоги і батьки об'єднали свої можливості в організації спільної діяльності, наданні допомоги в адаптації та інтеграції дитини до освітнього середовища, соціуму. Учителі та працівники психологічної служби мають сприяти підвищенню педагогічної культури батьків, надавати допомогу в подоланні проблем, попередженні шкільної дезадаптації і формуванні комунікативних навичок у дитини. Робота з батьками учнів з особливостями психофізичного розвитку в школі включає такі основні напрями:

- ознайомлення з умовами життя сім'ї, з'ясування її психологічного клімату, особливостей психофізичного розвитку та поведінки дитини в сім'ї;
- розуміння індивідуальних потреб родини;
- встановлення емоційного контакту з матір'ю та батьком дитини з особливими потребами, партнерських стосунків між ними;
- виявлення труднощів, які відчують батьки;
- надання інформаційної підтримки родинам;
- зміцнення батьківської віри у власні сили, у свою дитину;
- залучення батьків до навчально-виховного процесу;
- поширення позитивного досвіду виховання і навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку в сім'ях: проведення зустрічей, вечорів, бесід, диспутів, батьківських зборів з питань сімейного виховання.

Успіх спільної діяльності педагогів і батьків залежить від глибокого знання вчителем психофізичних особливостей кожного учня та його родини, від уміння педагога знайти шляхи надання допомоги і створення ситуації успіху. Педагог має можливість більше дізнатися про культуру сім'ї, стиль спілкування її членів. Елен Р. Даніелс і Кей Стаффорд [3] рекомендують педагогам під час візитів додому дотримуватися таких правил:

1. Призначайте свої візити на час, зручний для родин. Чітко пояснюйте батькам мету свого приходу, не запізнуйтеся й не затримуйтеся довше запланованого часу.
2. Заохочуйте батьків розповідати про свої думки і турботи. Уникайте розмов про порушення дитини в її присутності. Якщо така розмова потрібна, призначте її на інший зручний час, коли дитина буде не з батьками.
3. Проведіть декілька демонстраційних занять. Покажіть батькам, як необхідно працювати з дитиною вдома.
4. Розкажіть батькам про індивідуальний навчальний план розвитку дитини. Допоможіть їм зрозуміти зв'язок між заняттями

ПСИХОЛОГІЯ

у класі і завданнями, визначеними у плані.

5. Зберігайте конфіденційність. Це необхідно для встановлення довірливих стосунків. Сім'ї мають право на таємницю приватного життя, і вчителі зобов'язані не розголошувати інформацію приватного характеру.

6. Вчіться у батьків. Звертайте увагу на все, що може допомогти навчанню й вихованню дитини, особливо на методи роботи, які використовують батьки. Успішні педагогічні підходи, які використовують удома, можна застосувати і в школі. Уважно слухайте батьків, розпитуйте їх про ефективні прийоми роботи з дитиною. Намагайтеся уникати негативних суджень.

М. Барна і Л. Гриза [1] вважають, що при вивченні сім'ї доцільно використовувати комплекс прийомів і методів. Зокрема, учителі та працівники психологічної служби можуть використовувати такі методи вивчення сім'ї: спостереження, бесіда, анкетування, тестування, ділові ігри, аналіз дитячих малюнків.

Основним засобом збору інформації є портфоліо. Його зміст і форма можуть бути довільними і визначаються самим вчителем.

Уся ця інформація допоможе провести об'єктивне оцінювання розвитку дитини, сприятиме взаємодії з батьками, складанню індивідуальних програм для успішного розвитку школяра, вирішення різних психосоціальних проблем.

Відомо, що поява дитини з проблемами в розвитку докорінно змінює життєвий уклад сім'ї і негативно впливає на батька й матір, спричинює соціальну ізоляцію таких родин.

Н. Кот зазначає, що педагогу важливо в роботі з батьками враховувати їх індивідуальний психологічний стан, вивчати їх емоційні характеристики. При цьому слід скористатися допомогою шкільного практичного психолога, який супроводжує дитину, визначає її потенціал і допомагає їй розвиватися [2].

Допомоги педагогів, психолога і соціального педагога потребують усі батьки. Батьків слід зацікавити процесом розвитку молодшого школяра, показати існування маленьких, але дуже важливих для їх дитини досягнень. Часто сім'ям потрібна інформація і практичні рекомендації стосовно навчання дітей та корекції поведінки. Учителі, психологи і соціальні педагоги можуть демонструвати методи роботи з дітьми безпосередньо в класі, моделювати роботу, пропонувати батькам відпрацьовувати вдома з дитиною запропоновані завдання і вправи. Педагогічний працівник має постійно обговорювати з батьками проблеми та успіхи дитини, допомогти одержати консультацію фахівців та знайти можливі джерела соціальної підтримки.

Щоб надати батькам позитивний досвід роботи з дітьми в класі, Елен Р. Даніелс і Кей Стаффорд [3] пропонують діяти в такій послідовності:

– оберіть один із видів діяльності, добре придатних для демонстрації; коротко поясніть батькам мету заняття і схему проведення;

ПСИХОЛОГІЯ

– запросіть батьків попрацювати з невеликою групою дітей (не більше двох-трьох);

– поясніть батькам, що заняття має проходити невимушено (можливо у вигляді гри) – це заохочує дітей до творчості, до ризику, і вони отримують від заняття набагато більше користі, ніж у разі простого виконання наказів;

– підкресліть, що не слід акцентувати увагу на результаті, на перемозі, адже в дитинстві найбільше значення має сам процес навчання, а не кінцевий результат;

– розкажіть батькам, як слід реагувати на ту чи іншу поведінку дітей; ознайомте їх із конкретними стратегіями дій, які дають змогу досягти позитивного результату;

– якщо члени родини не завжди знають, як діяти в тому чи іншому випадку, дайте їм конкретну інструкцію.

Педагоги, психолог та соціальний педагог загальноосвітніх навчальних закладів повинні будувати свою діяльність, спираючись на інтереси дітей та їхніх сімей. Вони та батьки мають бути партнерами й працювати в тісному контакті один з одним. Запорукою добрих взаємовідносин між школою і сім'єю є повага, доброзичливе ставлення та співчуття.

Зустрічатися з батьками, обмінюватися з ними інформацією і розглядати можливі варіанти виховання дітей – одне з важливих завдань учителя. Цінними є прості розповіді про успіхи і проблеми учнів, індивідуальні бесіди вчителя з батьками.

Досить часто діти з особливостями психофізичного розвитку важко адаптуються до умов навчання й життя в учнівському колективі. Т. Гурлева [6] вказує, що для попередження соціальної дезадаптованості молодшого школяра педагогічним працівником варто звернути увагу батьків на такі аспекти:

– сформувати в дитини навички гігієни, самообслуговування; розумової праці, поведінки і спілкування;

– допомогти дитині розуміти і цінувати свої досягнення в будь-якій діяльності, хвалити її навіть за незначні успіхи, які є важливими для розвитку психіки дитини (хоч вона за якимись параметрами й відрізняється від більшості дітей);

– створювати умови для їх успіху, постійно підкреслювати, що дитина здатна і зможе зробити значно більше і краще, ніж уже зробила;

– уникати несправедливих звинувачень, зауважень, які зазвичай викликають у дитини образи і навіть бажання діяти всупереч вимогам дорослих;

– доцільно якомога частіше звертатися до дитини за порадою, визнавати її право на власну точку зору;

– надавати їй більше самостійності та відповідальності, які в майбутньому стануть запорукою розвитку ініціативності, почуття обов'язку, власного сумління особистості.

У педагогічній практиці зустрічаються випадки, коли дитина з особливостями психофізичного розвитку, зважаючи на невдоволення, засуджуючі й образливі оцінки батьків, ровес-

ПСИХОЛОГІЯ

ників, стає важковиховуваною. Кожен учитель знає, як нелегко проводити бесіду з викликаними в школу батьками «важких» учнів. Подібні зустрічі – проблема як для вчителів, так і для батьків. В. Калошин і Н. Козинчук [6] пропонують вчителю оволодіти якомога більшим обсягом інформації про сім'ю і дитину, поставити за мету спілкування з родинами, об'єднання зусиль педагога і батьків для подолання важковихованості учня, а не виправдовування та оборону, не взяття на себе всього тягаря корекції «важкої дитини». Для ефективного проведення бесіди з батьками розроблені гуманістичні правила:

– Не відштовхуйте, а залучайте партнера до співробітництва. Не треба, щоб батьки починали жаліти свою дитину і звинувачували вчителя.

Ваше особисте позитивне ставлення до свого співрозмовника буде проявом доброї волі і першим кроком до співпраці.

– Розвивайте в собі прагнення до рівної позиції з батьками. Виховання учня ґрунтується на спільних зусиллях школи та сім'ї. Якщо тільки школа займається «важким» учнем, а в сім'ї він засвоює негативний досвід, зусилля вчителів будуть майже марними. І, навпаки, відсторонення школи від виховання учня, передача його, наприклад, у руки працівників міліції за відсутності втручання батьків, також малоефективні. Об'єднати зусилля педагога та членів сім'ї школяра можна тільки при взаємоповазі одне до одного та визнанні позиційної рівності. Перший крок у цьому напрямі і має зробити вчитель, адже це свідчення його професіоналізму.

– Один із найкращих способів залучення батьків до співробітництва – підкреслення їх особистого значення в цьому процесі. Поясніть батькам їх реальну роль у вихованні та розвитку дитини. Намагайтесь сформувати впевненість батька і матері в самих собі, у тому, що вони, безумовно, мають бути терплячими, щоб налагодити життя та навчання своєї дитини, свої стосунки з нею.

– Покажіть свою любов до чужої «важкої» дитини. Психологічний контакт з батьками виникає зразу ж, як тільки ви засвідчите, що бачите позитивні риси у характері та поведінці дитини, симпатизуєте і навіть любите її. Коли ж батьки зустрічають дружній, заклопотаний погляд вчителя і відчують, що він теж турбується про благополуччя дитини, психологічна оборона стає непотрібною. Батьківська любов – джерело і гарантія емоційного благополуччя дитини, її психологічного та інтелектуального розвитку. Сприятливий психологічний клімат у сім'ї – основа позитивного розвитку дитини. Батькам потрібна реальна допомога й підтримка, щоб вивести дитину із замкнутого простору й залучити до повноцінного життя [5].

Важливо, щоб у школі були передбачені різні види спілкування і взаємодії між родинами і вчителями дітей з особливостями психофізичного розвитку. Деякі батьки хочуть спілкуватися в письмовій формі за допомогою записок, отримувати

інформацію загального характеру, поміщену вчителем на дошці оголошень, наприклад: розклад батьківських зборів, статті про розвиток дітей, контактні телефони організацій та служб, що надають психологічну, медичну, юридичну, соціальну допомогу, іншим потрібні особисті зустрічі. У процесі співпраці, постійного комунікативного контакту з учителем батьки набувають певного педагогічного досвіду, унаслідок чого поліпшуються знання і вміння дітей та підвищується їхня самоповага. Більшість родин діляться з педагогами інформацією особистого характеру, що дає змогу з'ясувати, якої допомоги від них очікують.

У разі, коли родини заперечують необхідність особливої уваги до їхньої дитини, школа повинна наполегливо і послідовно заохочувати їх до участі в педагогічному процесі. При цьому слід надавати інформацію фактичного характеру та уникати особистісних оцінок і висновків.

Багато уваги потребують діти з інвалідністю. Одним із провідних чинників, що забезпечують адаптацію дітей-інвалідів та їхніх батьків, є їх психолого-педагогічна підтримка. Вона акцентує увагу на вироблення системи цілей і цінностей, сприяє їхній самореалізації.

Отже, соціально-педагогічна підтримка надає учням із різними ступенями порушень компетентну соціальну допомогу: підвищує ефективність процесу соціалізації, виховання і навчання; забезпечує діагностику, корекцію відносин та інтеграцію в соціумі в інтересах становлення й розвитку повноцінної, морально здорової, соціально захищеної і творчо активної особистості. А батьки набувають певного досвіду з виховання своєї дитини, вони діляться цим досвідом у різних громадських організаціях, клубах і докладають багато зусиль для емоційного благополуччя своєї дитини та родини.

Література:

1. Барна М. М., Гриза Л. С. Інформаційно-методичні матеріали для організації роботи з батьками. Методичний poradник на допомогу класним керівникам. – Львів: ЛОІППО. – 2002. – С. 3–8.
2. Довідник заступника директора з виховної роботи // Центр «Педагогічний пошук». – М., 2002. – С. 7–12, 21–24.
3. Соловейчик С. Педагогіка для всіх. – М., 1987. – С. 21–27.
4. Сухомлинський В. А. Батьківська педагогіка // Вибрані педагогічні твори. – Т. 3. – К., 1981. – 180 с.
5. Фрідман Л. М. Психологія виховання. Книга для всіх, хто любить дітей. – М., 2000. – С. 16–20.
6. Цабибін С. А. Взаємодія школи і сім'ї (педагогічний всеобуч) // Видавництво «Вчитель», 2004. – С. 38–40.